

IMRE GRÁFIK: Határtalanul: Határon innen és túl = Grenzenlos: Auf Seiten der ungarischen Grenze = Without frontiers: Inside and outside Hungary [Brez meja: Na Madžarskem in izven nje].

Pro Pannónia Kiadói Alapítvány (Pannónia könyvek 12), [Pécs 2013], 356 str.¹

Imre Gráfi je človek tako številnih interesov, da jih je skoraj nemogoče opisati z zgolj nekaj besedami. Morda bi bilo najbolje, da si za to sposodimo kar analogijo vseveda in uporabimo novo skovanko: Imre Gráfi je resnični »polietnograf«. Njegova raziskovalna radovednost skorajda ne pozna meja in ni omejena le na različne veje etnografije, pač pa vključuje tudi sorodna področja, na primer razvoj podeželja, semiotiko, barvno dinamiko (str. 129) in pa teorijo omrežij (str. 148). *Nomen est omen*, Gráfi namreč v nekaterih svojih delih uporablja tudi teorijo grafov, na kar nakazuje tudi uporaba slikovnega gradiva na straneh 147–148.

Vendar pa naslov njegove najnovejše knjige *Without frontiers* [Brez meja] ni v povezavi s kako bravurozno raziskavo številnih raziskovalnih sfer, saj ima zelo natančen podnaslov, ki se glasi *Inside and outside Hungary* [Na Madžarskem

in izven nje]. Ta publikacija v petih jezikih vsebuje deset razprav. Vse so na voljo v madžarskem jeziku, sedmero izmed njih tudi v nemščini, šest v angleščini in po ena še v hrvaškem in pa v slovenskem jeziku. Ta preprosta aritmetika ($7 + 6 + 1 + 1 > 10$) nam pokaže, da so nekateri izmed njih natisnjeni v treh jezikih, tisti z naslovom 'Triple Frontier: From national trauma to meeting place of the peoples' = 'Tromeja: Od nacionalne travme do zbirališča narodov' pa celo v štirih: v jezikih treh držav, na katere se nanaša razprava, to je Madžarske, Slovenije in Avstrije, in pa še v angleškem jeziku. Nekatere prevedene različice so bile natisnjene že prej, tri razprave pa so tu predstavljene prvič. Za to, da so ti teksti združeni v eni publikaciji, obstajajo zelo dobri razlogi, saj so se nekateri od njih že pojavili v knjigah in zbornikih, ki pa jih zdaj ni več lahko najti. Dva od njih sta bila na primer najprej objavljena na Finskem. Bralci lahko najdejo popolno bibliografijo Gráfikovih del pred letom 2004 v seriji Evropskega inštituta za folkloro (*Varia Bibliographica: Gráfi Imre köszöntése*, zbrala in uredila József Hála in György Máté, EFI Communicationes No. 13, Budimpešta, 2004, 46 str.). Tudi uvod k tej knjigi vsebuje pregled Gráfikovih del, vključno z novjšimi, v madžarskem, nemškem in angleškem jeziku, sledi pa mu seznam opomb (str. 10–14).

Prav nič presenetljivo ni, da Gráfi objavlja v številnih jezikih, ne le v madžarskem, nemškem in angleškem. Pred leti je bil namreč sourednik izjemnega slovensko-madžarskega etnografskega slovarja, ki je ne glede na svoj naslov ne samo slovar, temveč dvojezični leksikon, ki zajema številne izraze na Madžarskem živečih Slovencev (*Etnološki slovar Slovencev*

na Madžarskem / *A magyarországi szlovének néprajzi szótára*, Monošter: Zveza Slovencev na Madžarskem / Szombathely: Savaria Múzeum, 1996, 224 str.). Prav tako je treba omeniti dvojezični knjigi, katerih urednik je bil, saj sta glede na svoji vsebini povezani s publikacijo *Brez meja*. Prva obravnava povezave in konflikte v podeželskem življenju v Srednji Evropi (*Kontakte und Konflikte im ländlichen Leben Zentral-Europas* / v madžarskem in nemškem jeziku, sour. Zsigmond Csoma, Szombathely, 1997, 230 str.). Druga je trijezični zbornik, v katerem je vsak prispevek objavljen v angleščini, nemščini in madžarsščini: *The Minorities at the Turn of Millennium* [Manjšine na prelomu tisočletja] (Budimpešta, 2001, 127 str.).

Naslov Gráfikovega najnovejšega dela (*Without frontiers: Inside and outside Hungary*) je naveden tudi v madžarsščini in nemščini. Morda nemški (*Grenzenlos: Auf Seiten der ungarischen Grenze*) ne naredi takega vtisa kot druga dva. Nanaša se namreč na »strani onkraj madžarskih meja« in ne na dejstvo, da lahko avtohtoni Madžari živijo tako na Madžarskem kot tudi izven nje, saj so se meje po podpisu mirovne pogodbe po prvi svetovni vojni premaknile. Tako kot to temo obravnava Gráfi, se je madžarsko ozemlje po drugi vojni zmanjšalo za 71,5 %, zato je 63,6 % madžarskega prebivalstva ostalo izven madžarskih meja (o tem več na str. 255). Izogibam se uporabi termina »priključena sosednjim državam«, ki so v sedanjem času – začevši na severu in potem v smeri urin kazalcev – Slovaška, Ukrajina, Romunija, Srbija, Hrvaška, Slovenija in Avstrija (prej Čehoslovaška, Sovjetska zveza, Romunija, Jugoslavija in Avstrija), saj je majhen del Madžarske postal tudi del

¹ Avtor je prispevek napisal v angleškem jeziku. Prevod: Nives Sulčić Dular, oktober 2016.

* Dénes Nagy, predsednik organizacije International Symmetry Society (Melbourne in Budimpešta), sopredsednik Odbora za ljudsko arhitekturo na Madžarski akademiji znanosti (Veszprém); denes.nagy@acu.edu.au, snagydenes@gmail.com.

Poljske, ta pa Madžarski ni več sosed. Na tem mestu dodajam še nekaj opomb, saj so premikajoče se meje povzročile veliko težav in razočaranj, ljudje, ki živijo na drugih koncih sveta, pa skorajda ne morejo razumeti te situacije. Mirovna pogodba, ki jo nekateri znanstveniki imenujejo »vojna pogodba«, ker je bila v njej že »zakodirana« druga svetovna vojna, je bila podpisana v trianonski palači Grand. To je tudi razlog za madžarski izraz *trianonski sindrom*. V prvih povojnih mesecih novih mej ni bilo težko prestopiti. Pozneje, še zlasti po drugi vojni, pa so te meje postale trdnjše in oblasti niso dovolile, da bi prebivalci obiskali sorodnike in prijatelje na drugi strani meje. *Trianonski sindrom* je še vedno prisoten. Vas Szelmenc, kjer je bila večina prebivalcev madžarske narodnosti, je meja med Čehoslovaško in Sovjetsko zvezo razdelila na dva dela. Čeprav sta bili to prijateljski državi, so po njej patrolirali straže in vojaki. Meja je potekala tudi med cerkvijo in pokopališčem. Stražarji niso dovolili, da bi ljudje govorili drug z drugim čez mejno ograjo. Težko je verjeti, a edini način za hitro komunikacijo je bila izraba bogastva madžarskih ljudskih pesmi. Ljudje, ki so delali na poljih ob meji, so se na obeh straneh premaknili relativno bližje meje in s petjem ljudskih pesmi, ki so jim ustrezno spremenili besedilo, obveščali drug drugega o porokah, novorojenčkih in drugih dogodkih. Današnja situacija je komaj kaj boljša, saj je nova evropska meja med Slovaško in Ukrajino vas ponovno razdelila. Ljudje, ki živijo v ukrajinskem delu vasi, morajo izpolniti veliko administrativnih obveznosti in pridobiti vizo za obisk drugega dela vasi. Nove meje in politične spremembe so bile povod za številne tragikomične situacije. Sledeča zgodba je vsem dobro znana: Star mož pojasnjuje Angležu, da je bil rojen na Madžarskem, zaključil šolo na Čehoslovaškem, diplomiral v Sovjetski zvezi in doktoriral v Ukrajini. Potem ste pogosto potovali, pravi Anglež. Ne, odvrne stari mož, nikoli nisem zapustil svojega rodnega mesta Ungvára/Užgoroda.

Povrnimo se spet h Gráfikovim poglavjem o Madžarih, ki živijo izven Madžarske. Prva razprava, ki je na voljo v madžarskem in nemškem jeziku, obravnava ljudsko stavbarstvo in etnografske zbirke v avstrijskem *Őriszigetu* oziroma Sigetu (običajni angleški termin je *vernakularna arhitektura*, vendar ima ta izraz negativen prizvok, saj je koren pridevnika latinski *verna*, kar pomeni »doma rojeni suženj«). Po drugi strani pa termin *ljudska arhitektura* nima kakih negativnih asociacij in je v sozvočju z izrazi ljudska umetnost, ljudska glasba, ljudski plesi in ljudska pesem). Naslednja razprava s pomočjo zanimivih primerov prikazuje, kako lahko ljudske igre (v nemščini *Volksstück*, v madžarščini *népszínmű*) pomagajo pri ohranjanju nacionalne identitete Madžarov na Hrvaškem, v Sloveniji in v Avstriji. Na Madžarskem je bil vodilni strokovnjak na tem področju Ede Szigligeti, ki je uvedel termin *népszínmű*. Ta razprava je objavljena v madžarskem in v angleškem jeziku. Pri obravnavi madžarskih manjšin v drugih državah moramo ločiti med dvema vrstama skupin. Tiste, ki skoraj izključno naseljujejo obširna ozemlja, imajo pri ohranjanju svojega izročila veliko manj težav kot pa tiste, ki so razpršene. Poseben madžarski izraz za slednje je *szórványmagyarság*, v nemščini pa se uporablja *Streuungartum*. Gráfik se v treh razpravah, ki so vse natisnjene v madžarščini in nemščini, dve izmed njih pa tudi še v angleščini, ukvarja z razpršenimi skupinami Madžarov na Hrvaškem. Metodologijo, ki jo je uporabil v prispevku z naslovom 'Sobivanje multikulturnih skupnosti' (morda bi se boljši prevod madžarskega naslova glasil 'Sistem povezav v multikulturnih skupnostih'), priporočamo tudi za druge raziskave. Še posebej uporabna je vizualna predstavitev povezav na diagramu s tako imenovanim modelom 'vrteče se vrtnice'² (str. 146 v madžarskem tekstu in str. 157 v angleškem).

2 V angleščini: *spinning rose model*.

Na tem mestu moram izpostaviti tudi problem pri urejanju te knjige in nekaterih podobnih večjezičnih publikacij. Razumljivo je, da se veliko slikovnega gradiva ne ponavlja, vendar v nekaterih primerih zgolj dodani večjezični podpisi ne zadostujejo. Naj navedem primer: slikovno gradivo, natisnjeno med madžarsko in angleško različico omenjene razprave, se nanaša na obe z dvojezičnim podnapisom (str. 148). Vendar pa madžarsko besedilo v prikazu ni razumljivo angleškemu bralcu (*szomszédos település, kis régió, egyéb térség, óhaza* itd.). Slike, ki se nanašajo na dva ali več člankov, bi morale biti oštevilčene in v člankih natančno navedene, dodana pa bi morala biti tudi podrobna razlaga tujih izrazov. Naslednji dve razpravi govorita o novih možnostih, ki so v prvi povezane z nastankom Hrvaške, v drugi pa z rojstvom Slovenije. Na srečo prva ni samo v madžarskem in angleškem jeziku, ampak tudi v hrvaščini. Druga, ki obravnava tromejo, ki smo jo že omenili, je natisnjena v madžarskem, slovenskem, nemškem in tudi angleškem jeziku. Spomenik tromeji označuje kraj, kjer se stikajo Madžarska, Slovenija in Avstrija. Vse države so v schengenskem območju, kar je bilo določeno s podpisom sporazuma v Schengenu in v Luxembourg, pomeni pa, da na tem ozemlju ni nobenega nadzora na mejah; temu sporazumu so se pozneje pridružile še nekatere druge države (upajmo, da se ta ureditev kljub nekaterim nedavnim težavam ne bo spremenila). To stičišče je resnično zanimivo, saj se tu srečujejo ljudje iz različnih kulturnih okolij. Gráfik obravnava zgodovino postavitve Tromejnika v zgodnjih 20. letih 20. stoletja in opisuje številne dogodke, ki so se tam zgodili. Po drugi svetovni vojni je bilo to prepovedano območje. Ne smemo pozabiti, da je bila celotna meja med Avstrijo in Madžarsko zaprta z »železno zaveso«. Ta zavesa ni bila zgolj ograja, ampak petdeset metrov širok mejni pas z izredno nevarnimi minskimi polji. Zanimivo je, da je imela Moskva Titovo Jugoslavijo, vključno s Slovenijo, prav tako

za sovražno državo, zato je bila Madžarska prisiljena slediti temu modelu. Po zmanjšanju napetosti so leta 1963 minska polja nadomestili z električnim alarmnim sistemom. Najpomembnejše spremembe pa so nastopile šele v poznih 80. letih in so bile povezane s političnimi dogodki. Gráfik predstavlja 90. leta prejšnjega stoletja kot obdobje novih razmer in možnosti ter navaja seznam pomembnih svečanosti pri tem spomeniku. Začele so se s prijateljskim srečanjem v počastitev *Mednarodnega praznovanja miru* leta 1989 in leto pozneje z *Dnevom odprte meje*. Naj dodam, da oba dogodka sicer nista usodno vplivala na padec berlinskega zidu. Veliko bolj je k temu prispeval Panevropski piknik v bližini mesta Sopron, ki je bil organiziran 19. avgusta 1989, saj je na ta dan veliko število turistov iz Vzhodne Nemčije lahko prečkalo mejo. Se spominjate šale iz tistega časa: katera je najkrajša pot iz Vzhodnega v Zahodni Berlin? Odgovor se glasi: Vzhodni Berlin – Budimpešta – Dunaj – München – Zahodni Berlin. To je bilo povsem v nasprotju z zdravo pametjo in obenem tudi z osnovnim teoremom evklidske geometrije, ki pravi, da je najkrajša pot med dvema točkama ravna črta. Nedavno tega sem ob nekem praznovanju obiskal spomenik na tromeji in se sprehodil po soseski. Na žalostno zgodbo tega ozemlja je spominjalo zgolj nekaj lesenih stolpov. Nekateri mladi so bili prepričani, da so bili stolpi zgrajeni za lovce, in niso niti pomislili, da bi bila lahko cilj človeška bitja in ne živali. Spet drugi so menili, da so bili postavljeni za opazovanje ptic. Morda je prav, da se lahko objekti iz strašnega obdobja v prihodnosti uporabljajo v druge namene. Celotna publikacija vsebuje številne zanimive fotografije in risbe, največ pa jih je prav v tej razpravi. Vendar naj bralec preveri zaključek in vseh štirih različicah – madžarski, slovenski, nemški in angleški – ker ima vsak drugačne ilustracije. Zadnji razpravi govorita o novem pojavu: nekateri ljudje so se

iz Zahodne Evrope preselili na Madžarsko. Obe razpravi sta natisnjeni v madžarščini in nemščini ter imata tudi angleški izveček. Izvlečka pa nista navedena v kazalu na koncu knjige, čeprav bi bila pomembna za tiste bralce, ki jih teksti v madžarskem in nemškem jeziku ne zanimajo.

Naslovnico publikacije je treba pojasniti. Na njej sta zemljevid stičnega ozemlja med Madžarsko, Slovenijo in Avstrijo in pa spomenik na tromeji. Mejni kamni in spomeniki ob mejah so bili na splošno deležni posebnega zanimanja strokovnjakov. Pál Lővei je na primer objavil bogato ilustrirano razpravo o mejnih kamnih v madžarskem jeziku ('Határkövek', *Pavilon*, Št. 8, 1983). Vanjo ni zajel samo mejnih kamnov posameznih držav, pač pa tudi tiste v mestih, gozdovih in na drugih krajih. Tekst Lászla Falusa obravnava stoletne mejne kamne v Budimu ('A százéves budai határkövek', *Műemlékvédelem*, 30, Št. 1, 1986). V knjigi Johna Sallisa z naslovom *Stones [Kamni]* (Bloomington: Indiana University Press, 1994) druga ilustracija prikazuje tajski mejni kamen iz 15. stoletja. Ena od novejših publikacij prinaša etnografsko interpretacijo območij na tromejah (*Hármashatárak néprajzi értelmzésben*, z madžarskimi in angleškimi izvlečki, ur. Tünde Turai, Budimpešta, 2015). V tej knjigi je Gráfik sam raziskal sedem tromejnih območij, ki so povezana z Madžarsko, nato pa je raziskavo razširil še na ves svet in opisal 157 takih območij ('That place we call the tri-border zone (Land of conferences) [Ta kraj imenujemo tromejno območje (Območje konference)]', str. 79–95). Po njegovem mnenju so takšni kraji najboljši za srečanja in konference.

Žal pa je tehnična ureditev pričujoče publikacije daleč pod znanstveno ravniyo. Vsebinska je zelo informativna, saj so za vsakim naslovom navedeni bibliografski podatki o prvotni objavi. Vendar pa je škoda, da naslovom v angleščini, nemščini in hrvaščini sledi zgolj opomba v madžarskem jeziku »Első megjelenés« [prva objava].

Spominjam se nenavadnega primera, ko je neki ameriški znanstvenik omenjal članek, objavljen v madžarskem zborniku *Különlenyomat*, kot separat. Upajmo le, da nihče ne bo iskal razprav Imra Gráfika v zborniku *Első megjelenés*. Naj mimogrede omenim, da v sedmem članku pričujoče publikacije madžarski podnaslov ni naveden v kazalu; pregledati moramo prevoda v angleščini in hrvaščini, da lahko ugotovimo, o čem članek govori – o Madžarih na Hrvaškem. Moteča je tudi uporaba madžarske interpunkcije v angleškem besedilu, saj bi na primer decimalna števila morala biti ločena z decimalno piko in ne vejico (str. 255). V tabeli na strani 124 je navedeno število Italijanov zgolj 1 namesto 11 (gl. madžarsko in nemško verzijo tega prispevka). Prav tako je jasno, da so se politične spremembe na Madžarskem zgodile leta 1989 in ne 1889 (str. 311). Nedoslednosti so še posebno vidne v opombah na koncu knjige. Nekateri od madžarskih naslovov so prevedeni v angleški jezik, drugi pa ne. Delo Lászla Németha *Kisebbségben* (Kecskemét, 1939) ni navedeno v izvirni obliki, ampak je citirano v sodobni zbirki iz leta 1992, ki navaja povzetke in izvlečke iz številnih drugih razprav in knjig. Knjiga Olge Penavin govori o Kórógyju, vendar je v naslednji vrstici to ime napisano kot Kórágy. Prav tako nas lahko malce zmede tipografija v opombah. Primerjajte jo z veliko boljšo predstavitevijo publikacij na zadnjih dveh straneh, kjer izdajatelj promovira svoje knjige.

Neobhodno je, da morajo narodi v Srednji Evropi sodelovati drug z drugim. Zato je seveda bistveno, da se spoznajo in da cenijo kulturo drugih skupin ljudi. Madžarske narodne manjšine lahko pri tem pomagajo tako, da ustvarijo »mostove« med Madžarsko in državami, v katerih živijo. Pričujoča knjiga Imra Gráfika predstavlja pomemben prispevek k temu cilju. Nadejajmo se, da si bo pridobila ne le madžarske, ampak tudi angleške, nemške, hrvaške in slovenske bralce.